

Att skriva om kvinnor efter den språkliga vändningen

ULRIKA HOLGERSSON*

Lunds universitet

För snart ett decennium sedan skrev jag en uppsats om kvinnor och kvinnorörelser till ett större verk om Lunds stadshistoria.¹ Det var en uppgift som kunde tyckas märklig för någon som ägnat sin avhandling åt att dekonstruera begreppet kvinna, och därmed landat i slutsatsen att kvinnor egentligen inte existerar som självklara ontologiska subjekt och biologiskt determinerade varelser.² Men under samma tid aktualiserades kvinnors osynliggörande i offentligheten i flera sammanhang, inte minst i en utredning om deras närmast totala frånvaro i skolans läromedel i historia.³ Som feminist kände jag bestämt att jag inte ville bidra till en sådan tradition. I stället började jag fråga mig om det kanske var dags att återbesöka den genushistoriska forskningens vagg, den så kallade *herstory*-traditionen. Var det möjligt att skriva kvinnohistoria efter den språklig vändningen? Hur skulle något så till synes motsägelsefullt som en poststrukturalistisk kvinnohistoria kunna se ut?⁴

Under de två större forskningsprojekt jag haft sedan dess har jag i praktiken fortsatt att skriva om kvinnor. I denna essä ska jag, efter en kort relatering till den historiografiska diskussionen om hur den feministiska forskningen har förhållit sig till kvinnan som kategori, i mer

Essän har granskats av extern lektör enligt modellen *double blind peer review*.

* Docent i historia

1. Ulrika Holgersson, "Att leva som kvinna i Lund: Från 1862 och framåt", i Sverker Oredsson (red.), *Lunds historia: Staden och omlandet*, band 3: *Modern tid: Där tankar möts* (Lund 2012).

2. Ulrika Holgersson, *Populärkulturen och klassamhället: Arbete, klass och genus i svensk dampress i början av 1900-talet* (Stockholm 2005).

3. Ann-Sofie Ohlander, *Kvinnor, män och jämställdhet i läromedel i historia: En granskning på uppdrag av Delegationen för jämställdhet i skolan* (Stockholm 2010).

4. Ulrika Holgersson, "Herstory revisited", *Scandia* 78:2, supplement (2012).

direkt dialog med *herstory*-traditionen reflektera över vilka forskningsproblem jag formulerat och vilka metoder jag använt. Hur kan vi i *herstory*-traditionens anda även efter den språkliga vändningen lyfta fram kvinnors närvaro – och betydelse – i samhället, utan att förlora blicken för hur denna skiftat uttryck beroende på de ramar som kringskurit den?

Den feministiska teorins politiska grammatik

I sin undersökning av hur feministiska forskare efter den språkliga vändningen konstruerat berättelser om utvecklingen av västerländsk feministisk teori från cirka 1970 och framåt urskiljer Clare Hemmings tre olika typer av narrativ med tre olika etiketter som alla skyler över ett betydligt mer komplicerat sammanhang av överlappande ståndpunkter. I den första av dessa, som hon kallar framstegsberättelser (*progress narratives*), understryks en utvecklingslinje i feministisk teori bort från utgångspunkten att "kvinnan" är en naturligt given, enhetlig kategori till ett framhävande av skillnader inom densamma. Detta framsteg har skett tack vare lesbiska och svarta feminister och med hjälp av postmodernistisk feminism har den politiska dimensionen i tidigare inne-/uteslutningar kunnat blottläggas. I den andra sortens berättelser har perspektiven skiftat och utvecklingen tolkas i stället i termer av förlust (*loss narratives*). Fragmenteringen av begreppet "kvinnor" ses här som ett tecken på avpolitiserings i tidstypisk linje med det övriga samhällets högervändning och individualism, och för detta förfall, där kvinnorörelsen för en tynande tillvaro, hålls såväl akademiska feminister som den unga generationens postfeminister skyldiga. I själva verket innebär, menar förlustnarrativets förespråkare, det dominerande skillnadsperspektivet ett ensidigt perspektiv, på bekostnad av den teoretiska mångfald som faktiskt fanns inom tidigare feministisk teori. Slutligen kritiserar poststrukturalismen även i den tredje typen av berättelser, låt vara att den gav viktiga lärdomar om skillnadsskapande och makt, men denna förordar att blicken ska riktas tillbaka mot tidigare feministiska teoriers fokus på kvinnors gemensamma förutsättningar och på materiell och strukturell ojämlikhet (*return narratives*).⁵

Vad Hemmings undersökning visar oss – förutom att kategorin "kvin-

5. Clare Hemmings, *Why Stories Matter: The Political Grammar of Feminist Theory* (Durham 2011) s. 3–7, 32, 60–61, 96–97.

na” varit en konstant stötesten – är att under de politiska manövrarnas yta finns en rik och mångfaldig tradition av teoretiska ställningstaganden att utgå ifrån och att vi är fria att pröva dem i nya konstellationer, utan att uppställa dessa som nya dogmer.⁶ Varje forskningsuppgift är färgad av sin egen samtid, som kan ha både likheter och skillnader med tidigare forsknings- och samhällskontexter. Ett återbesök i den feministiska historievetenskapliga forskningen, kan således leda till intressanta upptäckter av såväl gemensamma ståndpunkter som nya vinklar på historiskt föränderliga forskningsproblem.

Herstory revisited

Utan några som helst föresatser att konstruera ett nytt ”return narrative” ska jag nu gå tillbaka till den feministiska teorins barndom, för att se om där finns tankar som har anknytningspunkter med min forskning om kvinnor. Min utgångspunkt är Joan Kelly-Gadols klassiska text ”The Social Relation of the Sexes: Methodological Implications of Women’s History”, publicerad första gången 1976.⁷

”Women’s history has a dual goal”, skriver hon redan i den första meningen och preciserar: ”to restore women to history and to restore our history to women.”⁸ Den primära problematik som mötte denna första generation av kvinnohistoriker var förstås att de män som dominerat fältet lyft fram just de områden där det egna könet styrde den historiska utvecklingen som centrala för den mänskliga civilisationen. Det vill säga allt från krig, politik, juridik och ekonomi till kultur och vetenskap. Om kvinnor någon gång figurerade i dessa sammanhang var det som regelbegränsande undantag: som exempel på de fåtal kvinnor som agerade på samma sätt som männen. Enligt Kelly-Gadol insåg dåtidens kvinnohistoriker snabbt att deras uppgift inte var att bara lägga till det egna fältet som ytterligare en subdisciplin och skriva om kvinnor inom de områden som de var verksamma i. Ty utan att jämföra kvinnornas roller, positioner och status med männens vid olika tidpunkter i historien skulle de aldrig betraktas lika mycket som en del av mänskligheten som helhet. Resultatet av denna forskning känner vi alla som en milstolpe

6. Hemmings (2011) s. 12–16.

7. Joan Kelly-Gadol, ”The Social Relation of the Sexes: Methodological Implications of Women’s History”, *Signs: Journal of Women in Culture and Society* 1:4 (1976).

8. Kelly-Gadol (1976) s. 809.

för historievetenskapen: renässansen var aldrig en renässans för kvinnor, lika lite som den franska revolutionen var det. Och ofta har det just varit männens framflyttande av sina positioner som verkat negativt på kvinnornas.⁹

Med denna relationella syn på historisk periodisering följer, säger Kelly-Gadol, att kvinnor utgör en tydligt avgränsad social grupp med särskilda, historiskt bestämda, erfarenheter. Det som förenar alla kvinnor är deras biologiska kön (*sex*):

We are the social opposite, not of a class, a caste, or of a majority, since we are a majority, but of a sex: men.

Vid analyser av samhällets sociala ordning måste det biologiska könet (*sex*) därför ses som en egen analyskategori på samma nivå som andra socialt grundade kategorier som klass och ras.¹⁰ Genom att i princip endast tala om begreppet *sex* avviker Kelly-Gadol här från den senare teoretiska utvecklingen inom fältet. I denna kvinnohistoriens barndom hade begreppsparet *sex/gender* (biologiskt/socialt kön) ännu inte fått sitt definitiva genombrott. Året dessförinnan hade det lanserats av antropologen Gayle Rubin i ett försök att beskriva könsrelationerna i termer av ett "sex/gender system", en tidig föregångare till Judith Butlers teori om den heterosexuella matrisen. Enligt Rubins teori var de mänskliga varelserna (*the sexes*) egentligen inte diametralt olika, utan tvingades in i en socialt konstruerad uppdelning (*gender*), som i sin tur var "a product of the social relations of sexuality".¹¹

Distinktionen kön/genus kom senare att bli föremål för många debatter, bland annat om vad som ska inbegripas i det biologiska könet och vilken relationen är mellan *sex* och *gender*.¹² Från en tidig position, där uppmärksamheten riktades mot könsrollernas föränderlighet och betydelse för kvinnor som en social grupp i olika samhällen, menar Joan W. Scott att uppmärksamheten på "gender" lett till att genushistoriker behandlat kvinnor som en fixerad kategori, "taking the physical

9. Kelly-Gadol (1976) s. 810–812.

10. Kelly-Gadol (1976) s. 812–817, citat på s. 814.

11. Gayle Rubin, "The Traffic in Women: Notes on the 'Political Economy' of Sex", i Rayna R. Reiter (red.), *Towards an Anthropology of Women* (New York 1975) s. 159, 179, citat på s. 179; Judith Butler, *Bodies that Matter: On the Discursive Limits of "Sex"* (New York 1993).

12. Eva Lundgren Gotlin, *Kön eller genus?* (Göteborg 1999) s. 4, 7–13.

commonality of females as a synonym for a collective entity designated 'women'. Resultatet har blivit att dessa forskare i praktiken aldrig har gjort upp med den binära relationen mellan kön och genus, där genuskonstruktionerna följer biologiskt givna könsskillnader.¹³ I anslutning till Scott, hävdar Sara Edenheim att denna beskrivning även gäller för en väsentlig del av den svenska genushistoriska forskningen, som i stor utsträckning präglats av Yvonne Hirdmans introduktion och tolkning av begreppet genus i meningen föränderliga mönster för och uppfattningar om vad som är kvinnligt och manligt. Hos Hirdman blir, enligt Edenheim, den fysiska kroppen behandlad som "pre-socialt" könad, och män och kvinnor som i princip evigt existerande fenomen. Frågan om hur genuskillnaderna uppstår förblir obesvarad.¹⁴

Inom den tidiga kvinnohistoriska forskningen fanns dock en ambition att söka en sådan förklaring. Enligt Kelly-Gadol är det relationer av ägande (*property relations*) som bestämmer könsarbetsdelningen och könsordningen.¹⁵ Utan att använda termen intersektionalitet argumenterar hon också för att förändringar av köns- och klassrelationer är sammanlänkade såtillvida att nya sätt att producera påverkar relationerna i familjen och vice versa. Här är hon, som många feminister vid denna tid, inspirerad av Friedrich Engels klassiska verk *Familjens, privategendomens och statens ursprung* från 1884 och lutar sig mot den antropologiska forskning som hävdar att gränsdragningen mellan en privat och offentlig sfär har ett avgörande samband med hur könsordningen ser ut i ett samhälle. Ju suddigare kontur, ju mer aktiviteterna i de olika sfärerna flyter samman, desto högre status har kvinnorna.¹⁶

Jag har varken avsikt eller intresse att göra bokslut med den svenska genushistoriska forskningen, men jag tror det kan finnas en poäng med att, som Kelly-Gadol, endast laborera med ett analytiskt begrepp, för att fånga insikten att kön är både kroppsligt och kulturellt konstruerat. En lösning är då att nöja sig med begreppet kön som på nordiska språk

13. Joan W. Scott, "Unanswered Questions", *American Historical Review* 113:5 (2008) s. 1422–1424, citat på s. 1424. Scott och Kelly-Gadol har här en gemensam utgångspunkt i Natalie Zemon Davis framträdande på den andra kvinnohistoriska Berkshire-konferensen 1975. Kelly-Gadol (1976) s. 817.

14. Sara Edenheim, "Att komma till Scott: Teorins roll inom svensk genushistoria", *Scandia* 78:2, supplement (2012) s. 23–26; Yvonne Hirdman, "Genussystemet – reflexioner kring kvinnors sociala underordning", *Kvinnovetenskaplig tidskrift* 3 (1988).

15. Kelly-Gadol (1976) s. 819.

16. Kelly-Gadol (1976) s. 817–823.

även betecknar sociala aspekter, en annan att bara tala om genus, men då inkludera kroppslighet på Butlerskt vis.¹⁷ Jag menar också att detta perspektiv låter sig väl förenas med poststrukturalistiska analyser av hur könskategorier fylls med nytt innehåll och hur gränserna mellan dem hela tiden förskjuts, omprövas och ifrågasätts. I detta sammanhang kan vi även återuppväcka Kelly-Gadols diskussion om periodiseringar, genom att kartlägga vilket utrymme kategorin kvinna ges i olika historiska skeden, men också i vilken mån den förhandlas och utvecklas i förhållande till kategorin man, inte minst genom att överskrida gränsen mellan privat och offentligt och kanske slutligen också representera mänskligheten som helhet.

Kvinnor som verktyg för samhällspegling

Herstory-traditionens uppgift att återbörda kvinnorna till historieskrivningen krävde ett idogt och kreativt arkivarbete bland källor som skrivits, insamlats och bevarats av män. Men med den språkliga vändningen, som inom historievetenskapen funnit sitt uttryck inom den nya kulturhistorien, har andra typer av material än mer traditionella källor som administrativa uppteckningar, juridiska och politiska dokument, motioner, protokoll och liknande vunnit allt större erkännande. Ett sådant exempel är olika former av populärkulturella medier, som låter oss komma närmare det bredare folkliga samtalsklimat som kan kallas tidsanda, och där kvinnors närvaro ofta är påtaglig. I ett av mina forskningsprojekt har jag bland annat använt populära svenska spelfilmer och filmtidningar från 1930- och 1940-talen för att analysera förhandlingar av det svenska folkhemmets diskurser med utgångspunkt i samhällsdebatten om hembiträden.¹⁸

Om vi följer de svenska hembiträdenas historia endast via traditionellt källmaterial framträder en ganska sorglig bild. 1930-talets omfattande utredningsarbete resulterade i en kraftlös lagstiftning 1944. Inte förrän 1971 fick hembiträdena åtta timmars arbetsdag.¹⁹

17. Lundgren Gothlin (1999) s. 7, 10; jfr Edenheim (2011) s. 23.

18. Ulrika Holgersson, *Hembiträdet och spelfilmen: Stjärnor i det svenska folkhemmets 1930- och 40-tal* (Göteborg 2017).

19. Holgersson (2017) s. 52–60, 338; Lisa Öberg, "Ett socialdemokratiskt dilemma: Från hembiträdesfråga till pigdebatt", i Christina Florin, Lena Sommestad & Ulla Wikander (red.), *Kvinnor mot kvinnor: Om systerskapets svårigheter* (Stockholm 1999) s. 172–178, 181–183, 188–189.

Men det går, som sagt, också att skriva historia utifrån andra källor. Året efter att den första motionen i hembiträdesfrågan presenterades för Riksdagen hade Gustaf Molanders *Vi som går köksvägen* biopremiär, med Tutta Rolf i huvudrollen som medelklassflickan som tog tjänst under falsk flagg som hembiträde. *Köksvägen* medförde ett veritabelt genombrott för ljudfilmen i landet. Den genererade en kommersiell väg av filmer som sträckte sig till 1940-talets slut, och där kända skådespelare varierade och förfinade hembiträdesrollen. Medan hembiträdernas levnadsvillkor intog en tämligen perifer roll på den riksdagspolitiska scenen var de alltså desto mer synliga på vita duken, för den majoritet av befolkningen vars biobesökande ingick som ett regelbundet inslag i vardagen.²⁰

I ett kvinnohistoriskt perspektiv ska denna närvaro i den offentliga sfären inte underskattas. Men det är viktigt att påpeka att det rörde sig om en synlighet som i långa stycken skilde sig från den uppmärksamhet hembiträderna fick i den offentliga politiska debatten. Tematiken var i själva verket betydligt vidare; den handlade inte bara, eller ens företrädesvis, om missförhållandena i deras arbetssituation, utan om relationen mellan klasserna och könen i sin helhet och i förlängningen hela samhällets dominerande värderingar. Precis som gjorts tidigare i litteraturhistorien utnyttjade filmernas skapare det faktum att hembiträderna var gränsöverskridare; genom att leva tillsammans med en annan klass än den egna fick de korn på ett vidare symboliskt drama av samhällsliga spänningar och konflikter. För att gestalta detta utnyttjades ofta rollbytesintriger, i vilka herrskap och tjänstefolk bytte plats så att möjligheten uppstod att granska samhällets naturaliserade hierarkier inte bara nerifrån och upp, utan dessutom uppifrån och ner och utifrån och in. Ett annat, närbesläktat grepp, var att låta hembiträdet själv inta en fostrande funktion, som insiktsfull sanningssägare, exempelvis i gestalt av Dagmar Ebbesens trotjänarinnor. I båda fallen blev hembiträdeskaraktären i spelfilmen en slags prisma eller en form av verktyg för samhällsspeglning.²¹

Att studera representation i denna bemärkelse kräver emellertid en annan metod än att bara tolka filmens manifesta innehåll; det handlar om att klargöra hur dessa kvinnogestaltningar stod för något mer än vad som

20. Holgersson (2017) s. 61–65.

21. Holgersson (2017) s. 16, 78.

kan uttydas om vi bara betraktar dem inom filmberättelsens eget snäva universum. För att förstå hur de olika gestaltningarna av hembiträden uttryckte samtida erfarenheter och samhällseliga principer i en vidare bemärkelse utgick jag från att de gick att sortera i sociala typer och stereotyper, där de förra förkroppsligar de normer som är allmänt accepterade i samhället, medan de senare, vilka också är mer grovt tillyxade, står för det icke godtagbara. I en filmisk gestaltning sätts dessa olika principer i spel genom intrigens utformning och upplösning.²² Utan att gå närmare in på de resultat denna metod gav ska en viktig poäng ändå göras: De karaktärer som gav kött och blod åt dessa samhällseliga värderingar skildrades i avsevärd utsträckning som starka och självklara individer i sin egen rätt, tämligen avlägsna från verklighetens hembiträden, som omvitnat fick utstå omvärldens nedlåtande uppfattningar och var mer eller mindre marginaliserade i samtidens politiska offentlighet. Med hjälp av den filmkultur där filmstjärnornas liv på och vid sidan om den vita duken fungerade som viktiga identifikationsobjekt, kunde människor pröva nya identiteter och forma drömmar om en annan verklighet. Kanske en där kvinnor gavs ett större utrymme.

Kända svenska kvinnors betydelse för nationellt gemenskapande

Om vi vill undersöka kvinnors närvaro i offentligheten är vi emellertid inte enbart hänvisade till populärkulturellt källmaterial. Åtminstone sedan framväxten av en litterär offentlighet har kvinnor kunnat framträda för större publiker.²³ På den politiska arenan har kvinnor förstås också, långt tillbaka i tiden, agerat som drottningar. För Kelly-Gadol var det förvisso viktigt att återbörda sådana exceptionella kvinnor – "those who were said to be as ruthless as, or wrote like, or had the brains of men" – till historien, men de kunde inte utgöra ett huvudsakligt fokus om kvinnohistorien skulle få något annat än en rent kompensatorisk funktion. Från 1970-talets horisont är detta förstås en rimlig position, men i sammanhanget tycks Kelly-Gadol okritiskt överta ståndpunkten att de enda kvinnor som släpptes in på männens områden var dem som lyckades efterlikna dem.²⁴ I själva verket är det förstås mera logiskt att anta

22. Holgersson (2017) s. 32–44.

23. Devoney Looser, *British Women Writers and the Writing of History, 1670–1820* (Baltimore 2000) s. 1. Som Looser påpekar i polemik med *herstory*-traditionen gällde det även kvinnliga historieskrivare.

24. Kelly-Gadol (1976) s. 810.

att dessa undantagskvinnor verkade under betydligt mer komplexa omständigheter, där samtidigt gränsdragningar kring könsrelationerna på en och samma gång förhindrade och i särskilda situationer möjliggjorde deras inträde på den historiska scenen. För sådana kvinnor handlade det sannolikt om att manövrera dåtidens könsuppfattningar, snarare än att passera som män, vilket i sig gör dem intressanta som studieobjekt för de större strukturerna.

Som en del av ett större pågående forskningsprojekt undersöker jag offentligt verksamma kvinnor ur en särskild aspekt: deras mediala eftermäle.²⁵ Kungliga begravningar har i århundranden tagit formen av offentligt iscensatta tillställningar. Under den andra halvan av 1800-talet växte emellertid en motsvarande tradition fram att följa andra kända ledare till graven. Genom massmediernas gradvisa expansion bjöds bredare grupper av befolkningen in att delta i dessa ceremonier. De blev, med medieforskarna Daniel Dayan och Elihu Katz klassiska benämning, mediehändelser, som alstrade en stark känsla av gemenskap, utgjorde ett påtagligt avbrott i det vardagliga nyhetsflödet och genom sin elektrifierade stämning påverkade journalisterna att göra avkall på sina kritiska ideal.²⁶ Ett genomgående drag i denna mediala bevakning var att den enskilda individens bortgång tolkades som en förlust för den större samhällskroppen och som en utmaning för samhället självt. Dödsfallet och begravningen kan därför studeras som omförhandlingar av såväl den politiska kulturen som det nationella medvetandet. I den särskilda del som berör kvinnor undersöker jag detta minnesskapande, främst i dagspressen, kring de tre drottningarna Sofia av Nassau (d. 1914), Victoria av Baden (d. 1930) och Louise Mountbatten (d. 1965), författarna Ellen Key (d. 1926) och Selma Lagerlöf (d. 1940) samt politikern Alva Myrdal (d. 1986).

De biografiska boksluten över kvinnor som i sina värv de facto överskridit gränsen mellan privat och offentligt är förstas intressanta i den bemärkelse som diskuterats ovan; de mediala gestaltningarna av dem i egenskap av representanter och förebilder för sitt kön var ett uttryck för de gränsdragningar som påverkade alla övriga kvinnors handlings-

25. Ulrika Holgersson, "I ljuset av de döda: Konstruktioner av nationella identiteter vid offentliga begravningar i form av mediehändelser i Sverige, 1901–2003" (Vetenskapsrådet).

26. Daniel Dayan & Elihu Katz, *Media Events: The Live Broadcasting of History* (Cambridge Massachusetts 1992) s. 1–14.

utrymme. Men det är inte enbart i den bemärkelsen jag har undersökt dem här, utan också med tanke på vilka egenskaper hos dessa kvinnor som lyftes fram som viktiga för nationen och hur deras arv fogades till den successivt framväxande berättelsen om det jämställda och jämlika Sverige som helhet. Som Nira Yuval-Davis understryker är konstruktioner av nationella gemenskaper könade (gendered) eftersom de "usually involve specific notions of both 'manhood' and 'womanhood'".²⁷ Genom att undersöka begravningar av kända kvinnor som mediehandlingar kan vi fånga hur detta sammanfogande av manlighet och kvinnlighet i den nationella självförståelsen går till.

En särskilt viktig aspekt var naturligtvis hur minnesskapandet skiljde sig åt mellan kvinnor av olika bakgrund och samhällsfunktioner, liksom det var beroende av från vilken politisk vinkel det formulerades och hur samhället i övrigt utvecklades. Lite kortfattat kan sägas att det historiska berättandet om drottningarna delvis hade en särskild prägel, åtminstone i den borgerliga pressen. Både Sofia av Nassaus och Victoria av Badens liv kantades av hälsoproblem som sades ha skapat en särskild samhörighet med och önskan att hjälpa och tjäna andra lidande, så som fattiga och sjuka, vilket också föll väl in i bilden av dem som besjälade av ett religiöst bottnat kall.²⁸ Även hos Louise Mountbatten framhövdes ett liknande intresse för sjukvård och sociala frågor, men nu inom välfärdssamhällets etablerade institutioner och ramar.²⁹ Dessa kvinnligt omvårdande sidor, som snarast var att betrakta som en oförarglig utvidgning av den privata sfären – där Sofia och Victoria också fyllde rollen som mödrar – var förstas föga kontroversiella.³⁰ Men Sofia och Victoria, som båda verkade under en tid då kungamakten ännu var en realitet, uppmärksammades också för sitt inflytande på den politiska scenen, den förra för sitt lyckobringande inflytande över kung Oscar att ge Norge sin självständighet, den senare för sin tyskvänlighet och – från 1930-talets horisont – smått

27. Nira Yuval-Davis, *Gender & Nation* (London 2008/1997) s. 1.

28. "Änkedrottning Sofia afled igår på morgonen", *Svenska Dagbladet (SvD)* 31/12 1913; "Drottning Sofias sista färd", *Dagens Nyheter (DN)* 9/1 1914 s. 1, 8; "Drottning Victoria in Memoriam", *SvD* 5/4 1930 s. 5; "De lidandes och armas drottning", *SvD* 5/4 1930 s. 11; "Drottning Victoria död", *DN* 5/4 1930 s. 1. I *Social-Demokraten* poängterade dock att Victorias filantropiska intressen främst var riktade mot försvaret. "Väntat dödsbud har anlänt från Villa Svezia", *Social-Demokraten (SocD)* 5/5 1930 s. 1, 9.

29. "En drottning och en medmänniska", *DN* 8/3 1965.

30. För en närmare analys av den dåtida filantropins relation till privat och offentligt, se Inger Hammar, *Emancipation och religion: Den svenska kvinnörelsens pionjärer i debatt om kvinnans kallelse ca 1860–1900* (Stockholm 1999).

tragiska iblandning i borggårdskrisen.³¹ Ett sådant inflytande hade av konstitutionella skäl aldrig varit möjligt för Louise att utöva, och vid sin död prisades hon i stället av statsminister Tage Erlander just för sitt perfekta gehör för "svenska folkets uppfattning av kungadömet i en modern demokrati".³²

Oavsett på vilken sida av det demokratiska genombrottet vi betraktar drottningarnas minnesteckningar, är det dock uppenbart att deras möjligheter att överskrida traditionella könsuppfattningar var begränsade. Sådana var emellertid inte reglerna för de kvinnliga författarna. Även om ett viktigt inslag i Keys program var hennes övertygelse om behovet av moderlighetens inflytande på samhället, framställs det i grunden som rikt och brett i sin idémässiga förankring, som gränsöverskridande och banbrytande. Till hennes bedrifter hörde att hon i sina bästa stunder "tolkade något av den nordiska mänsklighetens bättre jag" och hon fick bära epitet som humanist, renässansmänniska och prästinna.³³ På liknande vis framstod Lagerlöf som tidlös i sin människokärlek och svenskarna sades vara "stolta att hon var svensk".³⁴ Både Key och Lagerlöf betraktades alltså som representanter inte i första hand för sitt kön, utan för den svenska eller nordiska befolkningen i sin helhet, och kanske också för något ännu mer universellt: "Det är märkvärdigt med våra stora kvinnor", stod det i *Dagens Nyheter*s runa över Key, men med explicit hänvisning också till Lagerlöf och Fredrika Bremer, "[d]e äro i långt högre grad europeiskt och kosmopolitiskt betonade än våra stora män."³⁵ Till denna skara av svenska kvinnor som gjort avtryck långt utanför sitt lands gränser hörde även politikern Alva Myrdal. Men om Key och Lagerlöf hade förkroppsligat en könsöverskridande mänsklighet, uppmärksammades Myrdal i högre grad för den funktion hon haft som förebild för andra kvinnor i egenskap av samhällsbyggare. Med hennes kamp för jämställdhet, social utjämning och fred hade de mjuka värdena flyttat in i den svenska välfärdsstaten. Hon var "den svenska model-

31. "Änkedrottning Sofia", *DN* 21/12 1913 s. 7; "Väntat dödsbud har anlant från Villa Svezia", *SocD* 5/5 1930 s. 9; "Jordfästningen präglad av ljusst allvar", *DN* 13/4 s. 6.

32. "Mänsklig värme av ovanligt slag", *DN* 8/3 1965 s. 7.

33. Torsten Fogelqvist (T. F.-t), "Ellen Key död", *DN* 26/4 1926 s.1, 6, citat på s. 1; Emilia Fogelklou, "Ellen Key död", *SocD* 26/4 1926 s. 1, 7; Anders Österling, "Ellen Key död", *SvD* 26/4 1926 s. 3 (citat).

34. O. H-g., "Selma Lagerlöf död", *DN* 17/3 1940 s. 1, 18 (citat).

35. Torsten Fogelqvist (T. F.-t), "Ellen Key död", *DN* 26/4 1926 s. 6.

lens egen Ingrid Bergman”.³⁶ Om vi betraktar min studie som en herstorioografi över 1900-talets minnesskapande kring kvinnor, syns alltså en utveckling från ett läge där kvinnor representerar det kvinnliga i offentligheten, via en situation där de får bli språkrör för mänskligheten till en punkt där själva samhället antagit deras kvinnliga drag, med andra ord där staten blivit könad.

Kvinnohistoria efter den språkliga vändningen

När jag blickar tillbaka på den forskning jag bedrivit det senaste decenniet kan jag se att de problem jag ägnat mig åt handlat om kvinnan som en kulturell figur, som idébärare eller representant eller spegel för någonting större – kort och gott som en historiskt föränderlig kategori. Från att ha dekonstruerat begreppet kvinna i min avhandling, genom att undersöka hur det skiftade mening utifrån skilda kontexter, ser jag att jag har övergått till att studera kategorins möjliggörande såväl som begränsande verkan på sin historiska samtid. Genom sin närvaro har den skapat synlighet och möjlighet till identifikation likaväl som den begränsat handlingsutrymmet för samtidens historiska subjekt. Jag vill dock tro att båda dessa sätt att närma sig historien, att plocka isär respektive bygga upp, är epistemologiskt möjliga för en historiker att förena.

De tankar jag formulerat här ska heller inte ses som en plädering för att den feministiska historieforskningen bara ska skriva om kvinnor. Jag är fullt medveten om att görandet av kön har tagit sig många andra former under historiens gång. Men den teoretiska insikten att indelningen av mänskligheten i de förment biologiserade kategorierna kvinna och man varit, och till stor del fortfarande är, styrande för individers möjlighet att forma sina liv, gör dem angelägna som studieobjekt för historievetenskapen. Förståelsen för dessa förhållanden har i själva verket funnits inom den kvinnohistoriska forskningen från dess begynnelse på 1970-talet. Den språkliga vändningen har gett oss fler verktyg att analysera dessa historiska processer. Den har gett oss metoder och pekat ut nya källor som kan hjälpa oss att förstå hur kategorierna blir till och får betydelse genom sin närvaro. Men liksom *herstory*-traditionen har den också hjälpt oss att skymta en värld bortom kategorierna. En värld där det blott och bart finns människor.

36. Anna-Lisa Bäckman, "Alva Myrdal död: Kvinnokämpe, Fredsarbetare, Samhällsbyggare", *DN* 2/2 1986 s. 12.